

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ
41 (1999)

ISSN 1211-7250
ISBN 80-86023-23-0

BRNO 2000

9990385

150, —

PŘEHLED VÝZKUMŮ 41 (1999)

Vydává: Archeologický ústav AV ČR Brno
Královopolská 147, 612 00 Brno
E-mail: infor@iabrno.cz

Odpovědný redaktor: PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc.

Redakce a příprava pro tisk: Mgr. Balázs Komoróczy, Ing. Petr Škrdla, Ph.D.,
PhDr. Lubomír Šebela, CSc., RNDr. Vladimír Hašek, DrSc.,
Mgr. Richard Zatloukal, Miroslav Lukáš, Alice Del Maschio,
Dana Gregorová

Na titulním listě: Orlovice, okr. Vyškov. Letecký dokumentační snímek
zaniklého hradu.

Tisk: BEKROS

Náklad: 350 ks

© 2000 by the Authors.

All rights reserved.

AÚ AV ČR Brno, Královopolská 147, 612 00

BRNO (k. ú. Líšeň, okr. Brno-město)

Líšeň-Čtvrtě. Počátek mladého paleolitu - bohunicien. Sídliště. Povrchový sběr.

Paleolitická stanice Líšeň-Čtvrtě představuje největší a nálezově nejbohatší povrchovou lokalitu na území Moravy.

Cílem tohoto příspěvku je prezentace kolekce kamenných artefaktů, kterou jsem spolu se svým otcem nashromáždil v průběhu let 1984 - 1990. Části tohoto souboru již byly publikovány (Svoboda 1987b, Škrdla 1990, Škrdla - Plich 1993), nyní však přistupuji k celkovému, především typologickému vyhodnocení.

Poloha

Centrální část lokality je situována na mírném, ale i přesto nápadném návrší při východním okraji Brněnské kotliny. Je vzdálena asi 1 km východním směrem od stanic Stránská skála III a IIIa ležících na temeni Stránské skály, průzorem mezi Stránskou skálou a Bílou horou je viditelná i z Červeného kopce. Lokalita sama se rozkládá na ploše asi 250x150 m a je obklopena sítí satelitních stanic. Vzhledem ke značné rozloze stanice lze předpokládat polykulturnost lokality (Škrdla - Plich 1993), dominantní osídlení představuje bohunicien. Geologické podloží tvoří na Líšni - Čtvrtích šterková terasa, pleistocénní sprašové pokryvy se v centrální části nevyskytují.

Suroviny

Sídliště se rozprostírá v bezprostřední blízkosti primárního výchozu rohovců na Stránské skále, čemuž odpovídá, podobně jak je tomu i u ostatních lokalit brněnské kotliny (z počátku mladého paleolitu), dominantní postavení stránskoscalských rohovců v surovinovém spektru. Tyto jsou doplněny dalšími moravskými rohovci - především křídovým spongiovým a rohovcem typu Krumlovský les. Ty spolu s radiolaritem, další významější surovinou, nedosahují více než 10% podílu v kolekci - podobně jak je tomu na lokalitě Stránská skála III (srovnej Svoboda 1987a).

Technologie

Bohunická technologie, která je založená na koncepční fúzi Levalloiské s mladopaleolitickou technikou, byla podrobně studována na souborech ze Stránské skály III a IIIa, spodní vrstva (Svoboda-Škrdla 1995, Škrdla 1994, 1996). Na stratifikované soubory byla aplikována metoda zpětného skládání artefaktů a studium technologie se tak opírá o několik rekonstruovaných jader a řadu výrobních sekvencí. Základní, několikrát se opakující redukční schéma lze stručně popsat následovně:

1. Přípravná fáze: Spolu s odstraněním kůry hlízy či bloku suroviny pomocí sérií dekortifikačních úštěpů je determinován pro další zpracování vhodný technologický tvar. Výsledkem je kůry zbavené připravené jádro s typickým předním hřebenem souběžným s osou jádra. Současně jsou připraveny většinou dvě protilehlé těžební podstavy.

2. Produkční fáze: Odražením čepele z hrany jádra začíná příprava frontální strany jádra. Cílem je docílit tvar, umožňující produkci levalloiského hrotu. Jádro je přitom formováno čepelemi, těženy z obou protilehlých podstav. Následuje odražení jednoho až dvou levalloiských hrotů. Úderová plocha je vždy znovu připravována, a to jak pro produkci čepelí tak i hrotů (při produkci hrotů precizněji), čímž vzniká charakteristický boční průřez - artefakty nasedají schodovitě na sebe. Výše popsany proces (příprava frontální části jádra pomocí čepelí a následné odražení 1-2 levalloiských hrotů), typický pro bohunicien, se obvykle několikrát opakuje. Reziduum může být morfologicky diskovitě jádro.

Artefakty z Líšně - Čtvrtí vykazují rysy shodné s již zpracovanými kolekcemi ze Stránské skály: výrazně se prosazují "archaická" levalloiská složka (obr. 1) a tzv. středopaleolitické artefakty (drasadla, hroty, vruby a zoubky) v typologickém spektru spolu s progresivní mladopaleolitickou technikou těžby úzkého jádra s přední hranou, čepelemi a mladopaleolitickými typy (škrabadla, rydla).

Typologie

Část nástrojů již byla publikována v dřívějších pracích (Svoboda 1987b, Škrdla 1990, Škrdla - Plich 1993) a jejich vyobrazení nebyla použita. Do celkového typologického vyhodnocení však byly započteny.

Nejpočetněji zastoupeným typem, podobně jako je to typické pro většinu kolekcí z počátku mladého paleolitu, jsou škrabadla. Většinou jsou vyrobená na úštěpech nebo zlomených čepelích, poměrně málo čtbné jsou čepelové tvary (obr. 2:20). Poměrně vyjimečné (3,2 %) jsou aurignacké tvary se strmou retuší (obr. 2:8,23). Pozornost si zasluhuje oboustranně plošně retušovaný artefakt z radiolaritu mající analogie spíše v szeletském než v bohunickém prostředí (např. Svoboda 1994, obr. 49:2). Procentuální zastoupení rydel je nízké, odpovídající dříve zjištěným hodnotám. Převažují rydla hranová (obr. 3:4-6), v jednom případě se objevuje rydlo polyedrické klínové (obr. 3:10)

připomínající aurignacké tvary. Listovité hroty kolekce neobsahuje, objevují se však pro bohunicien typické hroty ventroterminálně retušované (obr. 1:16, 18), moustérské hroty s okrajovou retuší (obr. 1:17, 20; 4:17) a hroty artefakty (obr. 1:19, 21, 22). Drasadla, podobně jako škrabadla, jsou vyrobena na úštěpových (obr. 3:21) i čepelových (obr. 3:15, 16) polotovarech. V jednom případě (obr. 3:21) má drasadlo ztenčenu zadní hranu. Skupina vrubů a zoubků je poměrně málo početná, což je způsobeno povrchovým charakterem kolekce. V případě podezření na recentní původ vrubů a zoubků, nebyly tyto hodnoceny. Ve skupině jiné nástroje jsou zařazeny artefakty s příčnou retuší (obr. 3:8, 11, 14, 20), bifaciálně retušované artefakty (obr. 3:13, 22) a zobcovité artefakty (obr. 3:9, 18, 19), z nichž jeden kus připomíná vrták (obr. 3:1).

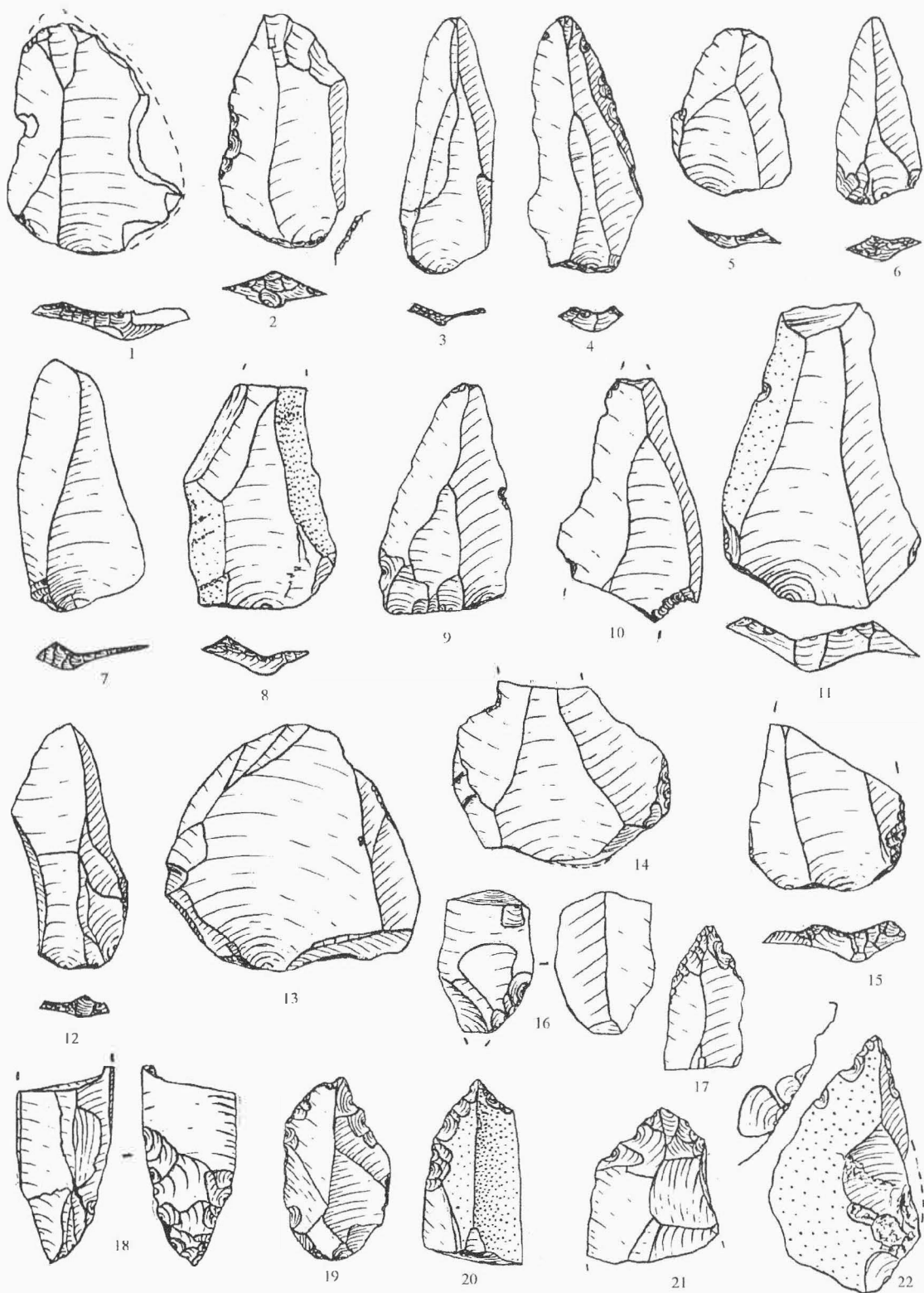
Závěr

Na základě typologických (tab.1) a technologických indicií lze konstatovat, že většina kolekce přísluší bohunicien. Je však pravděpodobné, že se na tuto výhodnou polohu lidí vrátili v aurignacien i některých mladších obdobích. Superpozice bohunicien a

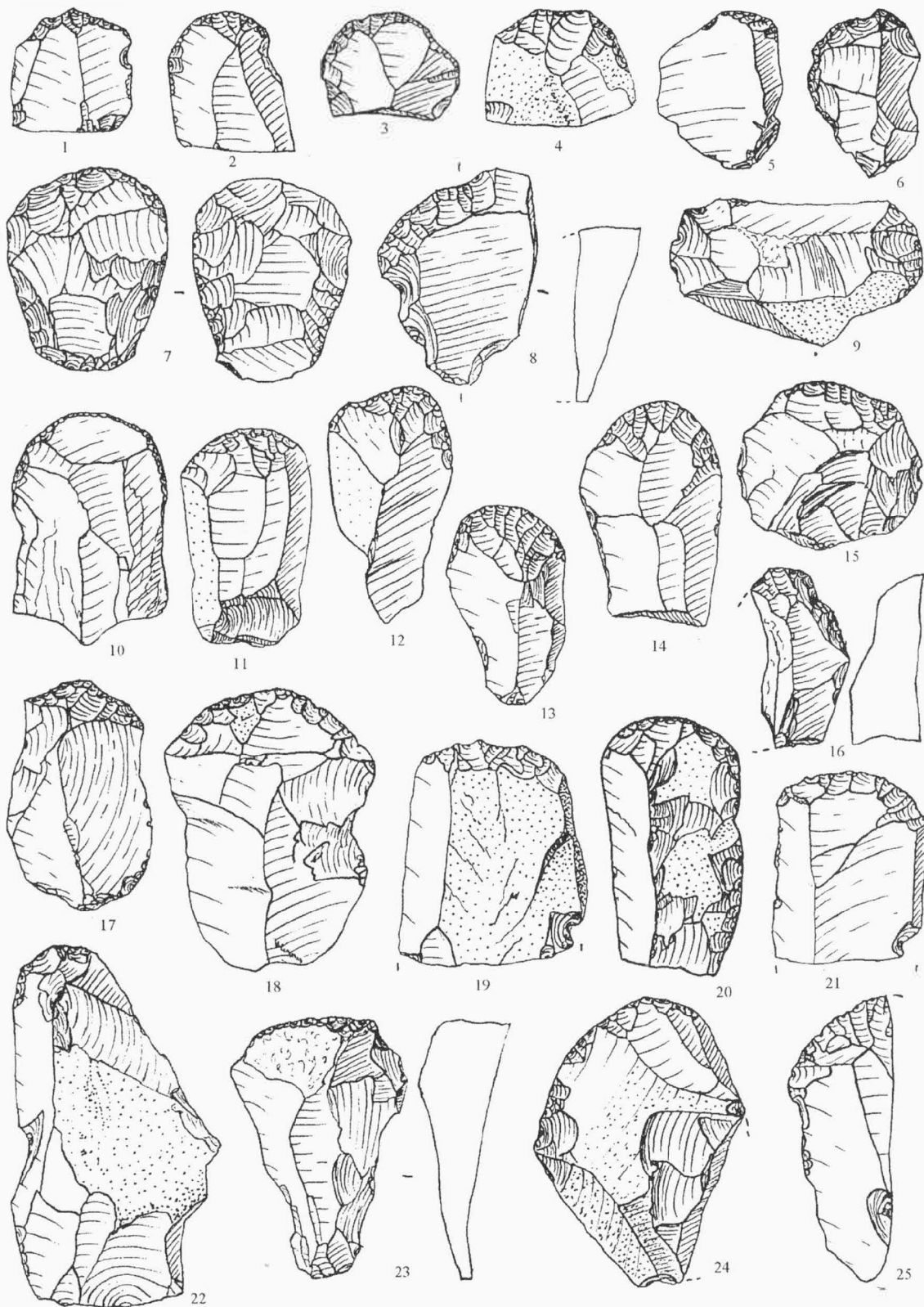
aurignackého osídlení byly opakovaně zachyceny během výzkumů J. Svobody na temeni Stránské skály (Svoboda 1987a); u některých povrchových stanic, klasifikovaných jako aurignacké s přežívající levalloiskou složkou v technologii (např. Podstránská, Valoch 1974), lze uvažovat o smíšení těchto dvou kulturních horizontů. V souboru z Lišně-Čtvrtí se však aurignacký vliv výrazněji neprojevil, ojedinělé aurignacoidní artefakty jako vysoká škrabadla či polyedrická rydla patří i do typologické náplně bohunicien. Nezodpovězenou otázkou zůstává klasifikace nejmladšího paleolitického osídlení lokality - jedná se o početně malou kolekci vyčleněnou na základě typologie a nižší intenzity povrchové patinace. Jedná se především o sérii tří čepelí s otupeným bokem (Svoboda 1987b, obr. 1:1, 2; Škrdla 1990, obr. 4:3), drobné hranové rydlo (Svoboda 1987b, obr. 1:3) a nehtovité škrabadlo se zobcovitým výstupkem (Škrdla 1990, obr. 4:4). Zmíněné artefakty by mohly příslušet epigravetskému osídlení (Škrdla - Plch 1993) zkoumanému při úpatí Stránské skály (Svoboda 1991) nebo mohou mít souvislost s magdalénicem Moravského krasu (Svoboda 1987b).

Tab. 1. Typologická spektra bohunicien (podle Svobody 1994).

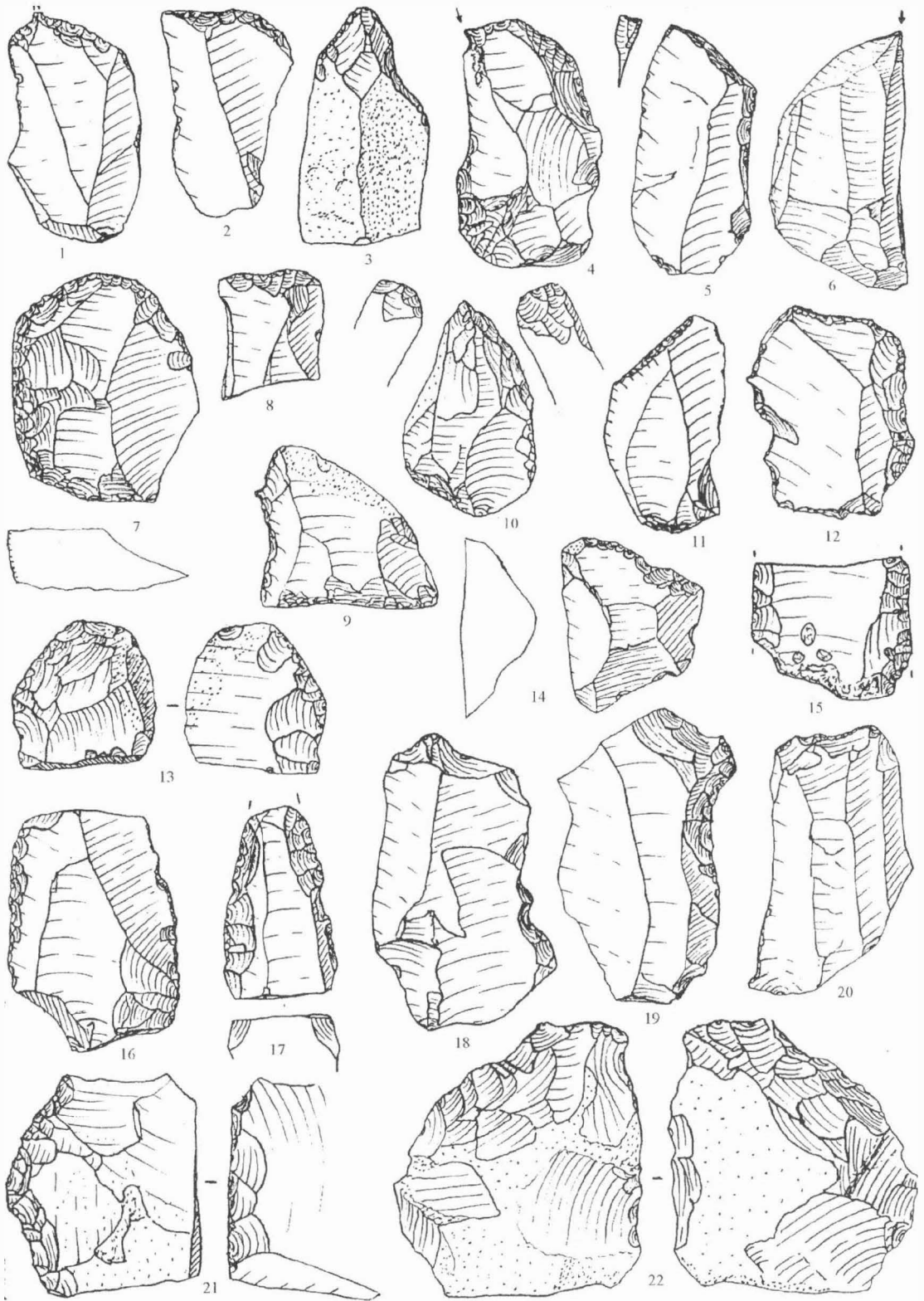
	Svoboda 1994						Nová kolekce	
	SS-III-5	SS-IIIa-4	Bohunice	Lišně	Ondraice	Mohelno	Lišně (ks)	Lišně (%)
Škrabadla aurignacká	2.5	8.6	0.9	4.5	3.2	1.4	4	3.2
Škrabadla jiná	37.8	24.5	12.0	38.1	23.4	15.9	49	39.5
Rydla	0	5.2	14.1	5.5	8.2	5.8	6	4.8
Listovité hroty	0	0	5.2	4.2	0.7	5.8	-	-
Hroty s ventroterminální retuší	2.5	1.7	0	3.6	0	0	3	2.4
Hroty s okrajovou retuší	5.0	0	1.3	3.0	8.5	2.9	9	7.3
Hroty jiné	5.0	0	0.9	1.0	0.4	0	-	-
Drasadla	17.5	17.2	21.9	15.7	36.0	21.7	19	15.3
Vruba a zoubkované nástroje	7.5	27.6	34.7	11.0	7.9	13.0	6	4.8
Jiné nástroje	22.2	15.5	8.6	12.8	11.3	30.4	23	18.5
Kombinace	0	0	0.4	0.6	0.4	2.9	5	4.0
Počet nástrojů	40	58	233	1391	946	59	124	



Obr. 1. Lišeň - Čtvrť: Kamenná industrie - Lithic industry.



Obr. 2. Líšeň - Čtvrtě: Kamenná industrie - Lithic industry.



Obr. 3. Lišeň - Čtvrtě: Kamenná industrie - Lithic industry.

Závěrem je možno konstatovat, že vzhledem k povrchovému charakteru kolekce a předpokládanému překryvání jednotlivých kulturních horizontů není možné kolekci (i lokalitu) použít k detailnímu studiu bohunicieniu ani k vytváření relativních chronologií. Její význam tkví spíše v možnosti mapování vztahů mezi zdrojem suroviny (Stránská skála) a sídlištěm (Líšeň) a pochopení geografické distribuce sídlišť z počátku mladého paleolitu.

Petr Škrdla, AÚ AV ČR Brno

Literatura:

- Svoboda, J. 1987a: Stránská skála. Bohunický typ v brněnské kotlině. StAÚ ČSAV v Brně 14/1. Praha.
- Svoboda, J. 1987b: Výzkum Stránské skály a okolí v roce 1985 (k.o. Slatina a Líšeň, okr. Brno-město). Přehled výzkumů 1985, 13.
- Svoboda, J. 1991: Stránská skála. Výsledky výzkumu v letech 1985-1987. Památky archeologické 82, 5-47.
- Svoboda, J., Škrdla, P. 1995: Bohunician Technology. In: H.L.Dibble and O.Bar-Yosef, eds.: The Definition and Interpretation of Levallois Technology. Monographs in World Archaeology 23. Prehistory Press, Madison, Wisconsin.
- Škrdla, P. 1994: Rekonstrukce paleolitických technologií na Stránské skále. Pravěk NŘ 4, 5-15.
- Škrdla, P. 1996: The Bohunician reduction strategy. *Quaternaria nova* 6, 93-107.
- Škrdla, P. 1990: Další paleolitické nálezy z lokality Líšeň (okr. Brno-město). Přehled výzkumů 1987, 13.
- Škrdla, P., Plch, M. 1993: Osídlení epigravettieniu v okolí Stránské skály (okr. Brno-město). Archeologické rozhledy 45, 429-435.
- Valoch, K. 1974: Podstránská, eine Oberflächenfundstation des Aurignaciens in Brno-Židenice. ČMM, Sc. soc., 59,5-42.

Summary:

During 1984-1990, a new collection of Early Upper Paleolithic (Bohunician) artifacts was collected at the site of Líšeň-Čtvrť (obr. 1-3).

BRNO (k.o. Slatina, okr. Brno-město)

Stránská skála IIIc, f. Bohunicien, aurignacien. Sídliště a dílenský areál. Systematický výzkum.

V roce 1999 byl uzavřen tříletý projekt společného výzkumu mladopaleolitického osídlení Stránské skály (bohunicien - aurignacien), který

ARÚ Brno prováděl ve spolupráci s katedrami antropologie Harvardské univerzity a Masarykovy univerzity (PV 40, 1997-98, 147-149). Během naší závěrečné sezóny byl dokončen odkryv a dokumentace nálezů v sondě IIIc, která navazuje na sondu IIIa z roku 1984 (propojení obou výkopů řešila spojovací sonda IIIf). V současné době již probíhají ediční práce na přípravě závěrečné monografie, v níž autorský kolektiv shrne v interdisciplinárním pohledu celý soubor dosavadních prací na této významné lokalitě evropského mladého paleolitu.

Nové výzkumy přinesly především celou sérii nových (konvenčních) radiometrických dat ze dvou laboratoří, které datují bohunické osídlení lokality (minimálně) do intervalu mezi 40.000-34.000 lety.

Kvartémně-geologický výzkum P. Havlíčka a L. Smolíkové prokazuje existenci dvou základních půd, které obě obsahují artefakty mladého paleolitu. Podle L. Smolíkové stojí obě na počátku vývojové katény počínající pararendzinou a koučicí černoze, která odpovídá význívajícímu průběhu PK II. Svrchní, slabě vyvinutá černoze, místy zřetelně rozčleněná do dvou až tří horizontů, byla v regionu jižní Moravy již dobře doložena na celé řadě lokalit (Valoch 1996). Spodní pararendzina, jejíž stratigrafický a kulturně-chronologický význam je zatím znám nedostatečně, je výrazně paraautochtonní a bývá též zastoupena hlinopísky.

Nové výzkumy T. Czudka prohloubily také dosavadní poznatky (srv. Czudek - Smolíková - Svoboda 1991) o působení periglaciálních svahových procesů, geliflukce a kryoturbae. Ty postihly především spodní z obou půd a její podloží, a to až na úroveň povrchu předkvartérních útvarů (baden - jura). Ukazují, že podněbí pleniglaciálu bylo v té době výrazně studené a suché, místy bez vegetace, zvláště v období, kdy vznikala laminární geliflukce. Příznivější aspekty (periody) pleniglaciálního klimatu dokumentuje nové zhodnocení fauny od R. Musila (převaha koně, méně tur/bizon, ojediněle mamut) a další doplňující údaje o vegetaci ze sondy III d od E. Opravila (borovice, méně smrk).

Z hlediska archeologie doplnil výzkum v letech 1997-1999 nové soubory bohunicieniu (v menší míře i aurignacieniu), vyrobené převážně z lokálního rohovce typu Stránská skála, které z technologického hlediska analyzují P. Škrdla a G. Tostevin. Stratigraficky jsou artefakty bohunicieniu vázány jak na spodní půdu, kde jsou v plném rozsahu postiženy svahovými posuny, tak na bazální horizont nadložní černoze. Novými metodami je analyzován rovněž prostorový rozptyl těchto artefaktů a jejich vztahy ke stopám ohňů, ať již jde o vrstvy druhotně posunutě nebo ležící in